

Politechnika Wroclawska

Ćwiczenie 3

Wydział

Geoinżynierii, Górnictwa i Geologii

LABORATORIUM
PODSTAW ELEKTROTECHNIKI

Badanie silnika bocznikowego prądu stałego

Zagadnienia do przygotowania

- Urządzenia przeznaczone do pomiarów DC.
- Silnik bocznikowy zasada działania.
- Co to jest komutator?
- Sposoby sterowania pracą silnika.
- Zasada doboru poszczególnych elementów sterowania silnikiem.
- Podstawowe charakterystyki silnika.

Literatura

- [1] B. Karolewski, Z. Okraszewski, A. Szymański „Elektrotechnika Ćwiczenia laboratoryjne dla wydziałów nieelektrycznych. Skrypt PWr
- [2] Bogdan Miedziński „ELEKTROTECHNIKA Podstawy i instalacje elektryczne”
wydawnictwo WNT

Podstawowym celem ćwiczenia jest poznanie właściwości ruchowych silnika bocznikowego prądu stałego ze szczególnym uwzględnieniem rozruchu i regulacji prędkości obrotowej. Na podstawie pomiarów wyznacza się podstawowe charakterystyki silnika umożliwiające ocenę jego możliwości eksploatacyjnych. Program ćwiczenia obejmuje wyznaczenie:

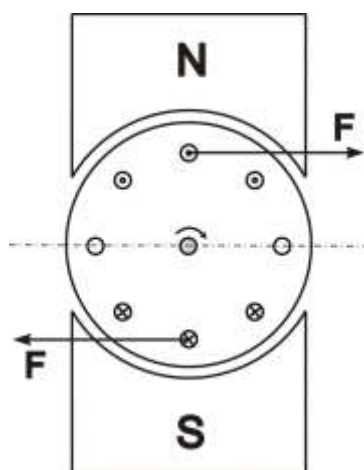
- a) charakterystyki mechanicznej $M = f(n)$,
- b) charakterystyki $n = f(I)$,
- c) charakterystyki $n = f(R_t + R_d)$.

1.1. Wprowadzenie

Maszyna prądu stałego pracuje, jako silnik, gdy uzwojenie wzbudzenia oraz uzwojenie wirnika zasilane są z sieci (przyjmuje się, w odróżnieniu od maszyn prądu przemiennego, iż w maszynach prądu stałego *twornikiem jest wirnik* natomiast *stojan przejmuje funkcję magnesu*). W stojanie uzwojenie wzbudzenia wytwarza pole magnetyczne o indukcji B i oddziałuje ono na znajdujące się w tym polu uzwojenie wirnika, przez które przepływa I_t prąd wirnika. W takim układzie obserwujemy działanie siły mechanicznej F określonej wzorem:

$$F = BI_t l, \quad (1.1)$$

l – długość przewodów uzwojenia wirnika.

Rys. 1.1. Siły działające na pręty uzwojeń wirnika.

Moment elektromagnetyczny H powodujący ruch obrotowy wirnika (rys. 1.1) powstaje pod wpływem wszystkich sił działających na równomiernie rozłożone na obwodzie przewody uzwojenia wirnika. Gdy odległość przewodu od osi obrotu wynosi r , moment elektromagnetyczny

wyraża zależność: [1]

$$M = r \sum F \quad (1.2)$$

Stosując równania (1.1) i (1.2) z uwzględnieniem charakterystycznych parametrów konstrukcyjnych maszyny możemy wyprowadzić wzór określający moment elektromagnetyczny silnika:

$$M = C_1 \Phi I_t \quad (1.3)$$

Moment na wale silnika, przekazywany maszynie napędzanej jest mniejszy od momentu elektromagnetycznego o wartość tzw. momentu strat, niezbędnego na pokonanie mechanicznych oporów wewnętrznych (tarcie, przewietrzanie).

W wirujących z prędkością obrotową n przewodach wirnika zgodnie z prawem indukcji elektromagnetycznej indukuje się siła elektromotoryczna E określoną wzorem

$$E = C_2 \Phi n \quad (5.4)$$

Pod wpływem spadku napięcia na rezystancji uzwojenia wirnika siła elektromotoryczna równoważy napięcie w sieci U , zgodnie z schematem pokazanym na rys. 1.2.

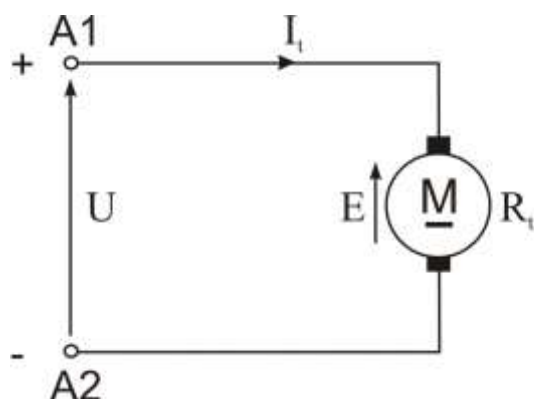
Stosując drugie prawo Kirchhoffa można napisać, że:

$$U = E + R_t I_t \quad (5.5)$$

R_t - całkowita rezystancja obwodu wirnika.

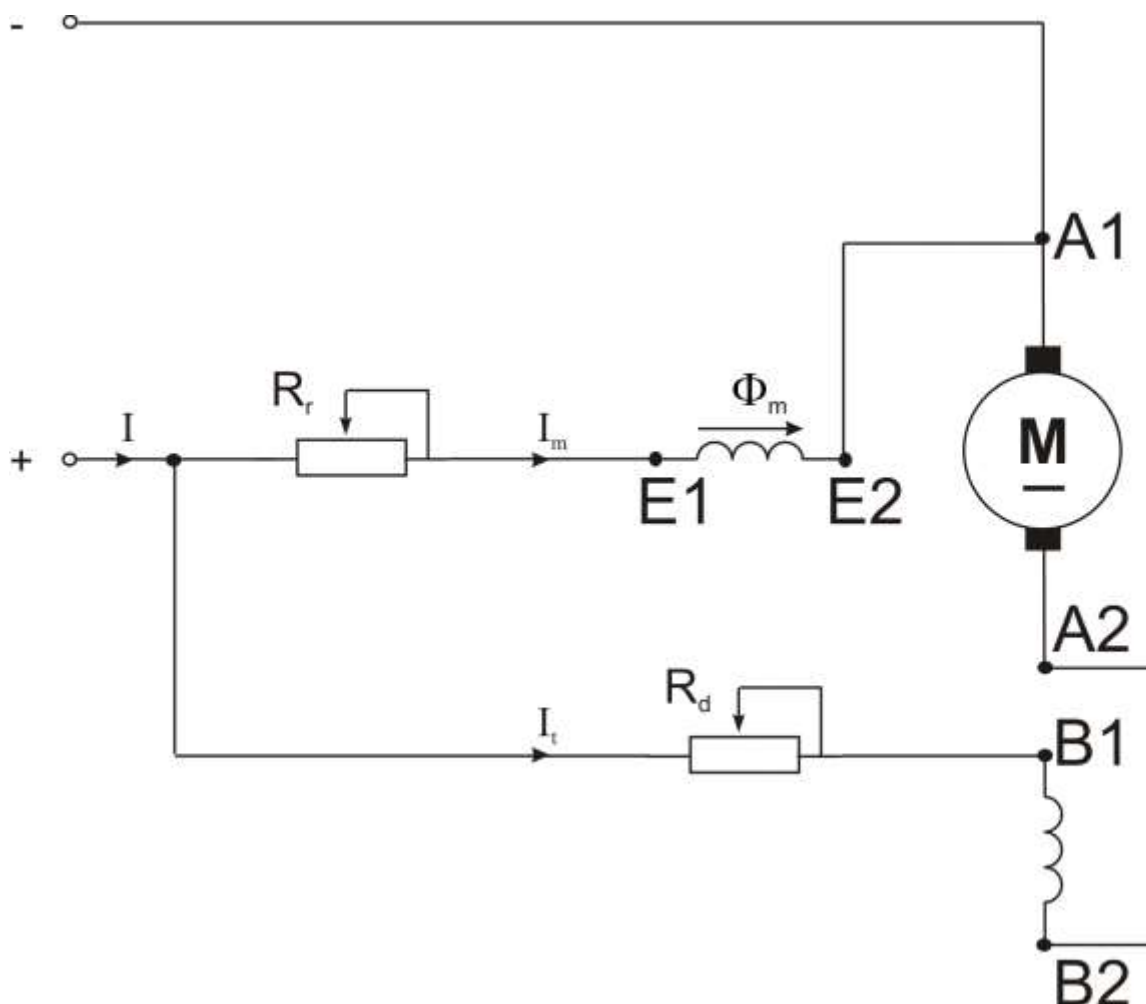
Następnie po uwzględnieniu zależności (5.4) otrzymuje się prędkość obrotową w postaci:

$$n = \frac{U - R_t I_t}{C_2 \Phi} \quad (5.6)$$

Rys. 1.2. Schemat połączeń obwodu wirnika silnika prądu stałego. [1]

Silnik bocznikowy, charakteryzują się tym, że jego uzwojenie wzbudzenia jest połączone równoległe do obwodu wirnika (zgodnie z rys. 1.3). Do regulacji prądu wzbudzenia I_m w obwodzie wzbudzenia stosuje się rezystor regulacyjny R_r . Natomiast rezystor dodatkowy R_d , służy przede wszystkim do ograniczenia wartości prądu rozruchowego lub niekiedy do regulacji prędkości obrotowej i znajduje się w obwodzie wirnika. [1]

Rys. 1.3. Schemat połączeń silnika bocznikowego prądu stałego.

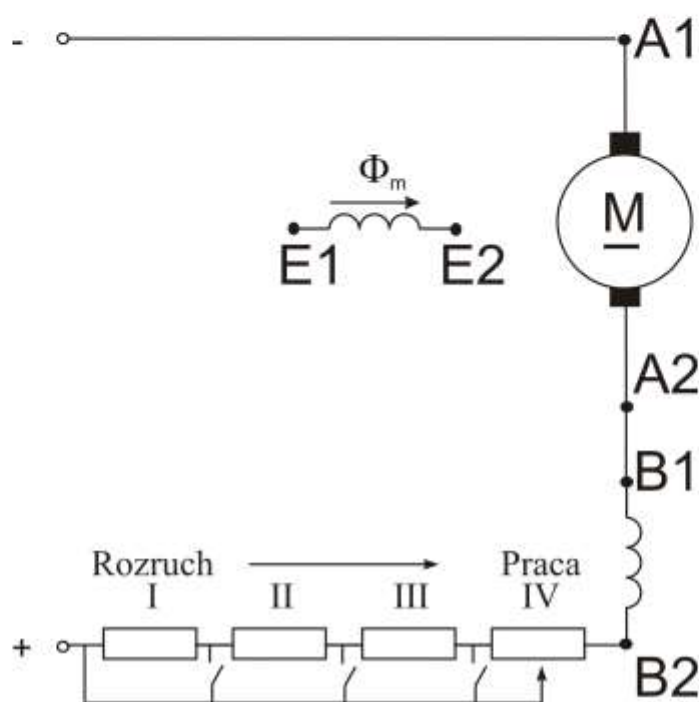
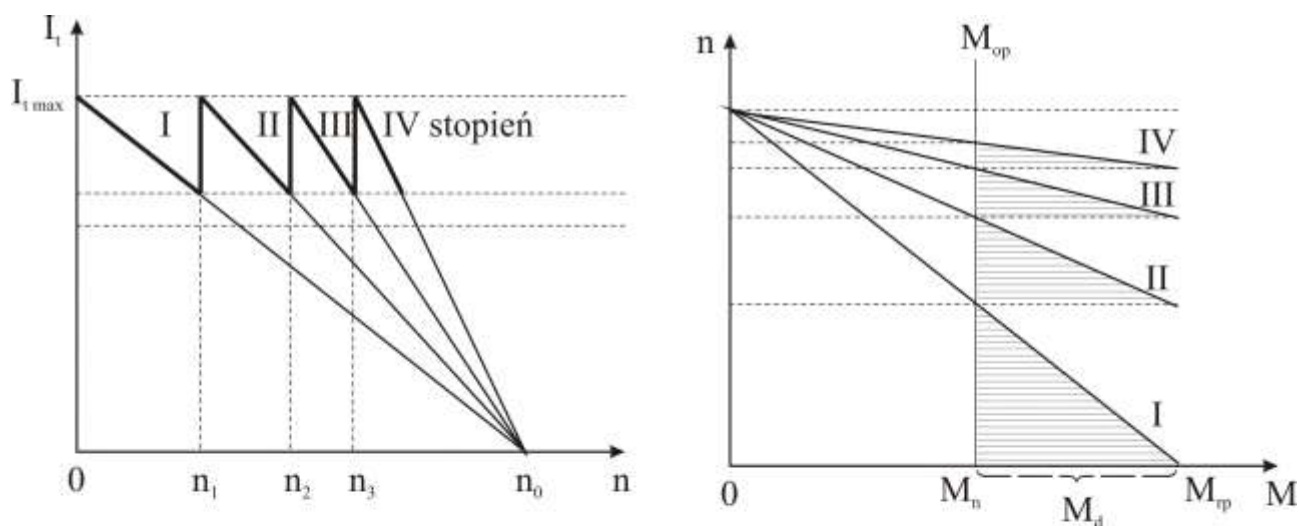
W silnikach bocznikowych dąży się do zapewnienia stałej wartości prądu wzbudzenia, otrzymując w ten sposób stały strumień Φ . Pomijając wpływ oddziaływania strumienia poprzecznego wirnika, można przyjąć, (zgodnie z 1.3) że zależność $M=f(I_r)$ jest *linią prostą*.

Moment rozruchowy M_r wytwarzany jest podczas rozruchu silnika, którego wartość zależy od wartości prądu w chwili włączenia silnika do sieci, gdy wirnik jest nieruchomy. Siła elektromotoryczna równa jest wtedy zero, prąd płynący przez uzwojenie wirnika jest zależny od rezystancji uzwojenia wirnika i wartości napięcia sieci, można go zapisać wzorem:

$$I_r = \frac{U}{R_r} \quad (1.7)$$

Mała wartość rezystancji wirnika wpływająca na prąd płynący w chwili rozruchu powoduje, że jest on bardzo duży oraz osiąga wartości większe od prądu znamionowego wirnika. Jest to około **20-krotność** tego prądu. Tak duży prąd mógłby spowodować skutki cieplne i uszkodzić uzwojenia wirnika. Więc w celu ograniczenia tego prądu w obwód wirnika włącza się dodatkowe rezystory rozruchowe o odpowiednio dobranych wartościach rezystancji, dobranych tak, aby prąd rozruchowy nie przekroczył **2-krotnej** wartości prądu znamionowego silnika.

$$I_r = \frac{U}{R_r + R_d} \leq 2I_n \quad (1.8)$$

Rys. 1.4. Rozruch silnika bocznikowego prądu stałego z widocznymi stopniami rezystancji rozruchowej; a - charakterystyka prądu rozruchowego od prędkości obrotowej, b - charakterystyka mechaniczna.

Rezystor rozruchowy R_{roz} , zwany dość często rozrusznikiem, może być wykonany z kilku połączonych szeregowo rezystorów i ma zwykle kilka stopni rozruchowych, których automatycznie sterowane wyłączenie odbywa się z wykorzystaniem przekaźników czasowych. Przed rozruchem należy sprawdzić czy rezystor dodatkowy R_d włączony do obwodu wirnika ma **maksymalną wartość rezystancji**. W miarę narastania prędkości obrotowej i zmniejszającego się prądu płynącego w obwodzie wirnika należy stopniowo zmniejszać wartość rezystancji rozrusznika (przez

kolejne stopnie), do zera, tak jak pokazano to na rys. 1.4.

Podczas włączenia maksymalnej rezystancji rozrusznika silnik pracuje na charakterystyce I:

$$n = \frac{U}{C_2 \Phi} - \frac{R_t + R_d}{C_1 C_2 \Phi^2} \quad (1.9)$$

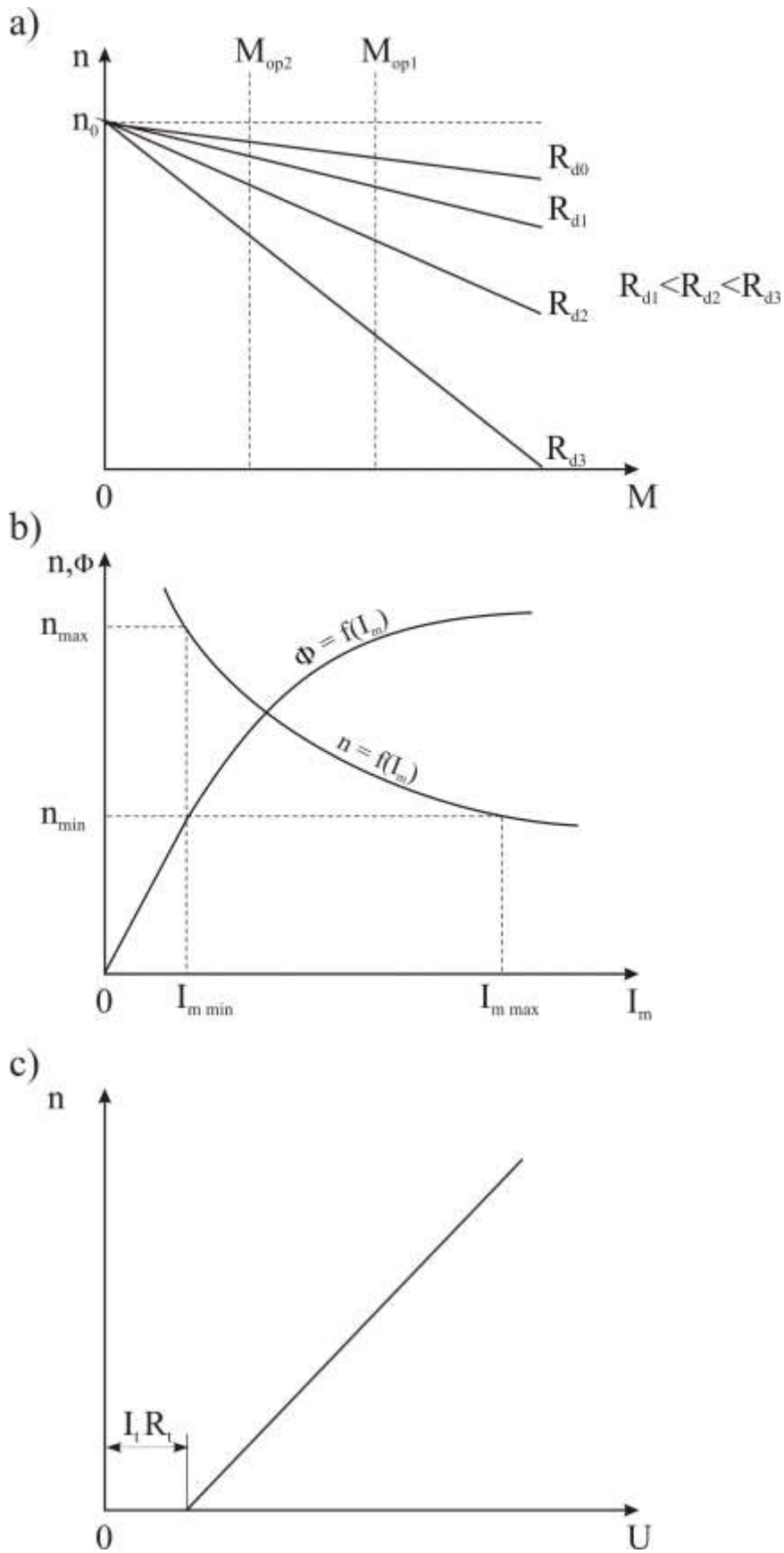
Różnica momentów, silnika M i maszyny napędzanej M_n , zwanej momentem dynamicznym M_d , powoduje, że silnik rusza i przyspiesza. Wartość przyspieszenia kątownego ε jest proporcjonalna do wartości momentu dynamicznego i odwrotnie proporcjonalna do momentu bezwładności J wirującego układu napędowego, co opisuje równanie: [1]

$$\varepsilon = \frac{M_d}{J} \quad (5.10)$$

Rozruch silnika bardzo często automatyzuje się poprzez zastosowanie układu sterowania przekaźnikowo-styczniovego wpływając automatycznie na:

- wartości rezystancji,
- strumień magnetyczny,
- napięcie zasilania uzwojenia twornika.

Rys. 1.5. Sposoby regulacji prędkości obrotowej silnika prądu stałego: a) - przez rezystancje R_t obwodu twornika, b) - zmianę strumienia magnetycznego, c) - zmianę napięcia zasilającego uzwojenia twornika. [1]

Po rozruchu docelowym stanem pracy silnika jest praca normalna (znamionowa) z możliwością regulacji prędkości obrotowej, wynika to bezpośrednio z zależności (1.6), z uwzględnieniem rezystora dodatkowego w obwodzie wirnika. Poprzez zastosowanie rezystora dodatkowego (o odpowiedniej wartości prądu i z zapewnieniem odpowiednich warunków chłodzenia, czyli przystosowanego do pracy ciągłej) w obwód wirnika otrzymuje się rodzinę charakterystyk mechanicznych sztucznych (rys. 1.5a). Od momentu hamującego, obciążającego silnik zależy możliwy zakres regulacji prędkości obrotowej. Zmiany obciążenia mogą wpływać w tym przypadku na duże zmiany prędkości obrotowej.

Zmiana wartości prądu płynącego w obwodzie wzbudzenia wpływa na zmianę strumienia magnetycznego Φ . Jest to tzw., regulacja w górę i wiąże się ona ze wzrostem prędkości obrotowej. Znamionowa wartość prądu wzbudzenia odpowiada najmniejszej wartości prędkości obrotowej. Zwiększanie wartości rezystancji rezystora R_r wpływa na to, iż w każdym przypadku zmniejsza strumień magnetyczny, więc i wzrost prędkości obrotowej (rys. 1.5b). Największy możliwy w praktyce do osiągnięcia stosunek prędkości obrotowej maksymalnej i minimalnej wynosi ok. 3 i opisuje zakres regulacji prędkości obrotowej. Regulacja prędkości obrotowej silnika przez zmianę strumienia magnetycznego jest regulacją ekonomiczną, gdyż straty energii w rezystorze regulacyjnym są stosunkowo małe w odniesieniu do mocy silnika. [1]

Regulację prędkości obrotowej wykonuje się także poprzez zmianę napięcia zasilającego wirnik silnika bocznikowego. Do realizacji tego sposobu regulacji jest niezbędne źródło prądu stałego o regulowanym napięciu. Dotychczas stosowano do tego celu prądnice prądu stałego o regulowanym wzbudzeniu (np. Układ Leonarda), a obecnie prostowniki sterowane tyrystorowo. Przy niezmiennym obciążeniu i stałym wzbudzeniu silnika zależność $n=f(U)$ jest linią prostą (rys. 1.5c).

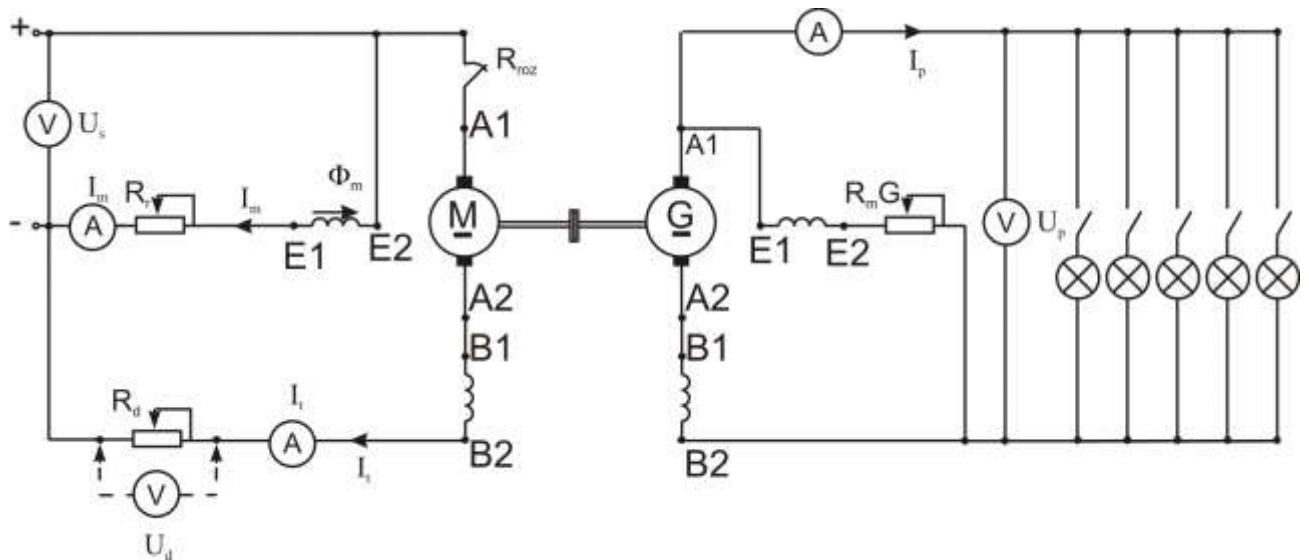
1.2. Program ćwiczenia i sposób jego wykonania

1.2.1. Wyznaczenie charakterystyki mechanicznej $M=f(n)$.

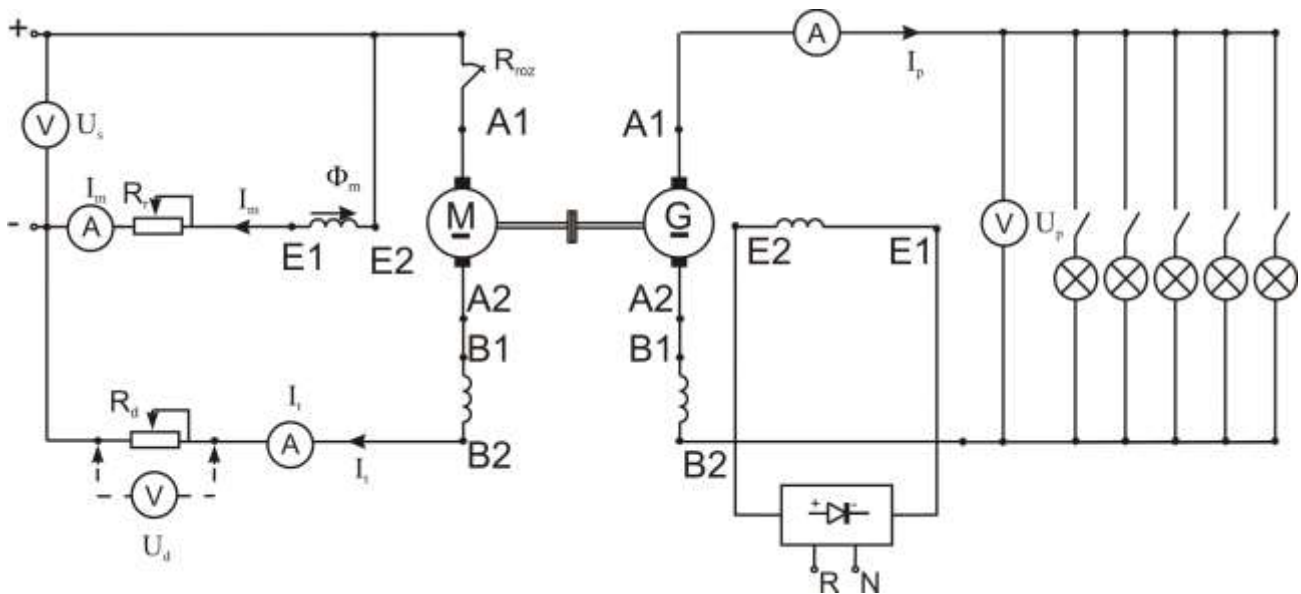
Zgodnie ze schematem pokazanym na rys. 1.6 lub 1.7 połączyć układ pomiarowy i dokonać rozruchu silnika. Po zakończeniu rozruchu silnika należy wzbudzić prądnicę prądu stałego do napięcia U_n , zadaniem prądnicy w tym układzie jest obciążenie silnika W układzie samowzbudnym regulacja odbywa się poprzez zastosowanie rezystora R_mG , natomiast w układzie obcowzbudnym układ prostowniczy zasilamy napięciem regulowanym. Następnie kolejno włączanymi żarówkami

zwiększamy obciążenie prądnicy (należy wykonać minimum 8 pomiarów). Wyniki pomiarów i obliczeń należy zebrać w tab. 1.1.

Uwaga: Na zaciskach prądnicy podczas pomiarów utrzymujemy napięcie o stałej wartości, zgodnej z tabliczką znamionową prądnicy ($U_n=220V$). Dobór rezystorów R_r oraz R_d zależy od parametrów znamionowych maszyny (przykładowo do zestawu laboratoryjnego należy dobrać rezystory przykładowo o wartościach $R_r=700 \Omega$ oraz $R_d=40 \Omega$, pamiętając o ich prądzie znamionowym obciążenia).

Rys. 1.6. Układ pomiarowy do badania charakterystyk ruchowych silnika bocznikowego prądu stałego z prądnicą prądu stałego pracującej w układzie samowzbudnym. [1]

Rys. 1.7. Układ pomiarowy do badania charakterystyk ruchowych silnika bocznikowego prądu stałego z prądnicą prądu stałego pracującej w układzie obcowzbudnym. [2]

Tabela 1.1

Lp.:	Liczba żarówek	U_s	I_t	I_m	U_p	I_p	n	P_s	P_p	η_s	M
		[V]	[A]	[A]	[V]	[A]	$\left[\frac{\text{obr}}{\text{min}}\right]$	[W]	[W]	[-]	[N·m]
1	0										
2	1										
3	...										

Obliczyć wielkości niezbędne do wyznaczenia charakterystyki mechanicznej z zależności:

- moc pobieraną przez silnik $P_s = (I_t + I_m)U_s$ [W]

- moc pobieraną przez prądnicę $P_p = U_p I_p$ [W]

- sprawność silnika $\eta_s = \sqrt{\frac{P_p}{P_s}}$

- moment obrotowy silnika na wale $M = 9,55 \frac{P_s \eta_s}{n}$ [Nm] [1]

Uwaga

Współczynnik 9,55 wynika z wzoru $\left[\frac{1}{2 \cdot \pi} \cdot 60\right]$, dlatego obroty n podajemy w jednostkach $\left[\frac{\text{obr}}{\text{min}}\right]$

(RPM- *revolutions per minute* - obroty na minutę).

Po zakończeniu pomiarów w pierwszej kolejności obniżamy napięcie na zaciskach prądnicy do wartości ok. 110V i kolejno wyłączamy żarówki.

1.2.2. Wyznaczanie charakterystyki $n = f(I_m)$

Stosując ten samym układ pomiarowy jak w punkcie 1.2.1 obciążyc prądnicę 4 lub 6 żarówkami, przy napięciu 160V. Warunkiem poprawności wykonania pomiarów jest utrzymywanie stałego obciążenia prądnicy i równomierna regulacja rezystorem R_r wartość prądu wzbudzenia. Podczas pomiarów odczytujemy odpowiadającą punktom regulacji wartości prędkości obrotowej. W ćwiczeniu wykonać minimum 8 pomiarów. Wyniki zestawić w tab. 1.2.

Tabela 1.2

Lp.: Wielkości mierzone		1	2	3	4	5	6	7	8
		I_m	[A]						
n	$\left[\frac{obr}{min} \right]$								

Sporządzić wykres $n=f(I_m)$.

1.2.3. Wyznaczanie charakterystyki $n = f(R_t+R_d)$

W tym samym układzie połączeń jak w punkcie 1.2.1 odciążyć prądnicę nie załączając żadnej żarówki, przy napięciu 150V. Przez cały czas pomiarów utrzymuje się bieg jałowy prądnicy i reguluje rezystorem R_d , wartość prądu wzbudzenia $I_m=const$. Podczas pomiarów dokonuje się odczytu prądu twornika I_t i napięcia U_d (do układu należy dołączyć dodatkowy woltomierz) oraz równocześnie odczytuje odpowiadającą tym wartościom prędkość obrotową. W ćwiczeniu wykonać minimum 8 pomiarów. Wyniki zestawić w tab. 1.3.

Tabela 1.3

Lp.: Wielkości mierzone		1	2	3	4	5	6	7	8
		I_m	[A]						
U_s	[V]								
I_t	[A]								
U_d	[V]								
n	$\left[\frac{obr}{min} \right]$								
R_t+R_d	[Ω]								

Sporządzić wykres $n=f(R_t+R_d)$.